

Şamandan Günümüz Hikâye-Masal Anlatıcısına: Kadın

Sema ÇEKER^{1*}

¹Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Tiyatro Anasanat Dalı, İstanbul, Türkiye

Geliş Tarihi: 12.01.2019

*Sorumlu Yazar e mail: semaceker82@hotmail.com **Kabul Tarihi:** 26.02.2019

Atf/Citation: Çeker, S., “Şamandan Günümüz Hikâye-Masal Anlatıcısına: Kadın”, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2019, 2/1: 151-175.

Özet

Çağlar boyunca kadının; toplumsal normların belirlediği biçimlerde kutsal-öteki, güzelliğin sembolü-cadı, arzulanan, korkulan, merak edilen, baskılanan, saygı görülen-itilen vb olarak tarihsel süreçte ve her çağın kendi gerçekliği içinde farklı misyonlar üstlendiği bilinmektedir. İlk çağlarda Ana Tanrıça inançlarıyla yaratımın ve doğumun sembolü olarak doğayla özdeşleştirilen kadının kutsal olarak görüldüğü ve şifacı, büyücü, ruh bilimci, mitlerin aktarıcısı, gizemli sırların bilicisi, gelecek okuyucu, toplumsal olayları düzenleyici, yaratımın efendisi gibi özellikleriyle saygı duyulan bir yere sahip olduğu söylenebilir. Özellikle demirin bulunmasıyla birlikte erkeğin gücünün ön plana çıkması, anaerkil toplum yapısından ataerkil toplum yapısına geçişin de önünü açmıştır denilebilir. Paleolitik çağlara, hatta bazı kaynaklara göre çok daha öncesine uzanan Şamanizm’in de ilk uygulayıcılarının kadınlar olduğu düşünülmektedir. Bilge, saygı duyulan, gizemli doğasıyla kutsallaştırılan kadının özellikle Orta Çağa gelindiğinde cadı katli adı altında sindirildiği, fakat ne kadar sindirilmiş olsa da, gizemli doğaları her ne kadar törpülenmiş olsa da kadınların masallarda, halk hikâyelerinde sembolik anlatımların içinde hayallerini ve doğüstü güçlerini yaşatmaya devam ettiği söylenebilir. Özellikle Anadolu’da görülen Masal Anaları’nın; bilge, ocağın bekçisi, öykücü, dansçı, oyuncu, ruh bilimci, şifacı özellikleriyle bilerek ya da bilmeden Şaman-Kam Kadın’ın kimliğini devam ettirdiği, masalların ve hikâyelerin popülerleştiği ve yeniden anlatılmaya başlandığı günümüzde de Masal Analarından bayrağı Hikâye-Masal Anlatıcı kadınların aldığı söylenebilir.

Bu çalışmada bu bağlamda şamandan günümüze hikâye-masal anlatıcı kadının geçirdiği süreçler araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanrıça-Ana, Masal-Hikâye, Anlatıcı, Şaman, Kültür

Woman: From The Shamanist To The Story-Tale Teller

Abstract

It is known that woman undertook various missions as social norms determined the forms such as holy-another, symbol of beauty-witch, desired-frightening, wondered-pressured, revered-held in contempt etc. in historic process and each age in its own reality down the ages. In ancient times it can be said that woman is respected for her characteristics as healer, wizard, psychologist, myth teller, mystical secret authority, fortune teller; and she is identified with nature and seen as the symbol of creation and birth under the favor of the Great Mother Goddess beliefs. It's told that especially with the help of exploration of iron, manpower came into prominence and then cleared the way for the transition from matricentric life to paternalistic life. It is thought that woman is the first implementer of Shamanism in Paleolithic Age and even in earlier ages. The woman, wise, respected and shrined with her mysterious nature, was destroyed and suppressed in Medieval Age. However, she could be able to maintain her power in folktales with her imagination and supernatural power. The wise, guard of house, storyteller, dancer, actress, psychologist, and healer Taleteller Mothers sustained Shamanist Woman identity on purpose or unintentionally; and passed the telling mission to Taleteller Women as tales and stories are being popular nowadays.

The process of Taleteller Woman will be explored from shamanist time to today's world in this study.

Key words: Goddess-Mother, Tale-Story, Teller, Shamanist, Culture.

1. Giriş

İnsanın var olduğu andan itibaren yaşamın sırlarını çözmeye çalıştığı, yaşadığı dönem ve koşullar çerçevesinde mitler üretip, ritüeller geliştirdiği, bildiklerini bir sonra ki kuşağa bu mitler ve ritüeller aracılığıyla aktardığı bilinmektedir. Campbell'inde söylediği gibi (1995:11) “Mitolojik motifleri ayinlerinde yaşamayan; kâhinleri, ozanları, tanrıbilimcileri ya da filozofları eliyle yorumlamayan; sanatında yansıtmayan; şarkılarında övmeyen ve yaşama güç katan düşlerinde coşku içerisinde denemeyen insan topluluğu yoktur.

Ong, (2014:2021) sözlü kültürden yazıya ve sonrada elektronik bilgi işlemine geçişin toplumsal, ekonomik, politik, dini vb yapıları kapsadığını, Homo Sapiens'in (insan) 30.000-50.000 yıldır yaşamakta olduğunu söyler. Geçmişini anlamak kadim bilgilerin sırrına ulaşmak istendiğinde yüzün, on binlerce hatta yüz binlerce yıl önce yaşamış, mağaralara resimler yapan, toprağın altına inancına uygun gömüler saklayan, mitleri, ritleri, halk hikâyeleri, destanları, masalları, sözlü, yazılı, çizili her türlü yaşam izlerini kuşaktan kuşağa aktaran, bilinmezine gizemine ulaştığına inanılan atalara dönüldüğü söylenebilir. Böylece insanlık tarihi boyunca kuşaklar boyunca biriktirilen kadim bilgilere, öğretilere ulaşılabilir ve bu bilgiler, öğretiler rehberliğinde geleceğe daha sağlam adımlar atılabilir. İnsanlık tarihinin yüz binlerce yıl önceye dayandığı, bilen insan olarak görülen Homosapiens'in ise on binlerce yıldır varlığını sürdürdüğü düşünülürse, günümüzden geçmişe bakmak ve on binlerce yıllık tecrübelerle kulak vermek, yaşadığımız dünyayı anlamak, toplumsal süreçleri değerlendirmek ve dersler çıkararak daha güvenli adımlar atmak adına günümüz insanına katkı sağlayabilir.

İlk çağlardan günümüze dünya üzerinde varlığını sürdürmüş ataların toplumsal, sosyal, kültürel, psikolojik yapısını anlamak için de mitler bizlere ayna tutabilir. Saydam'ın Joseph Campbell'den alıntılıdığına göre; "Mitler insan doğasının kalıcı ve evrensel köklerine ait yansımalar olabileceği gibi, yerel sahnenin, manzaranın, tarihin, söz konusu halkın toplumsal yapısının işlevi olarak değerlendirilebilirler" (Campbell, aktaran Saydam, 2013:12). Ursula K. Le Guin'e göre; yirminci yüzyılın ilk yarısında hâkim olan ve bugün de birçok kişi tarafından kabul gören indirgemeci, bilimci zihniyetin tanımı olarak mit, varoluşla ilgili henüz akılcı bir biçimle açıklanamayacak birçok şeyin, akılcı terimlerle açıklama girişimidir, oysa mitlerin akılcı ve açıklamaya yönelik olmanın dışında "insanın, vücut/ruhunun, dünyayı algılama, anlama ve ilişki kurma yollarından birinin ifadesidir" (Guin, 2017:94-95). Yine Bilgin Saydam'ın Joseph Campbell'den alıntılıdığına göre: "Mitolojinin simgeleri (ister ele gelir görüntüler,

ister soyut düşünceler biçiminde olsun) en derin dürtü merkezlerine dokunup onları harekete geçirir, eğitim görmüşleri ve cahilleri aynı biçimde etkiler, yığınları, uygarlıkları harekete geçirir” (Campbell, aktaran Saydam 2013:12). Her çağın belli bir inancın çerçevesinde kendi mitini yarattığı ve bu mitlerin, sözlü kültürün devamlılığını sağlayan anlatıcılar aracılığıyla kulaktan kulağa aktarılarak, belli bir toplumsal inanç çerçevesinde insanları bir arada tutmayı başardığı söylenebilir. Saydam’ında Robert A. Johnson’dan alıntılıdığı gibi, “Tarihte yeni bir dönem başladığında, çoğu zaman o dönemle ilgili bir mit de ortaya çıkar. Mit o dönem içinde olacakların bir ön habercisi gibidir ve çağın psikolojik öğeleriyle uyum sağlayabilmek için (gerekli) bilgece öğütler içerir” (Johnson aktaran Saydam, 2013:13).

Joseph Campbell; insan genetiğine en yakın ırk olarak bilinen ve en eski atalar olarak görülen Homo Neanderthal’in iskelet kalıntılarında bakıldığında, ölümden sonra yeniden dönüş inancıyla mezarlarına doğu batı yönünde dikkatle bükülmüş biçimde (rahimde ki gibi) veya uyuyormuş gibi gömüldüklerinin ortaya çıktığını belirtir. Mezarların içinde bir takım eşyalarla birlikte bulunan hayvan kurbanı kalıntılarının da (yabani öküz, bizon ve yabani keçi) “uyku ve ölüm, uyanma ve diriliş, yeniden doğmak için anneye dönüş yeri olan mezar” inancı, Neanderthal’in mitleri ve ritüellerini anlamakta rehberlik edebilir. Bu bilgiler doğrultusunda ilk insandan başlayarak, doğaya ve yaşama dışı nitelikler yükleyen ve bu inançlar çerçevesinde kadın, yaratılış, doğa eksenleriyle ortaya çıkan anne arketipinin, yüz binlerce yıl önceye dayandığı söylenilebilir.

Bu makalede kadının, ilk çağlardan günümüze özellikle anlatıcı kimliğinin altı çizilerek toplumda ki yeri ve süreci ele alınıp tartışılacaktır. Kitap, tez, makale, dergi, internet kaynaklarından ilgili literatür taraması yapılarak, sosyal bilimler ve tiyatro alanında konuyla ilgili araştırma yapanlara kaynak olması ve katkı sağlaması amaçlanmıştır.

2. Anne-Kadın Arketipi

Bilindiği üzere, anne arketipinin özellikleri ‘annelik’ ile ilgilidir. Jung *Dört Arketip* kitabında anne arketipinin, dışının sihirli otoritesi, aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme-bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkaran ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan, doğayla özdeşleştirilen anne ile ilgili olduğunu belirtir. Yine Jung’un ifade ettiğine göre, anne arketipinin hem iyi hem de kötü olan yanları bulunmakta ve bakıp besleyen yanında, kötülük yapan anne arketiplerinin de cadı, dev, ejderha (balık ve yılan gibi yutan, boğan her hayvan) mezar, tabut, ölüm, derin su, kâbus ve umacı gibi olumlu olumsuz simgelerde görüldüğü söylenebilir. Estes’e göre de, ruhun simgeler sözlüğünde yer alan Yaşlı Kadın imgesi dünyadaki en eski ve yaygın arketipsel kişileştirmelerinden biri olmaktadır (Estes, 2003: 41). Jung, mitolojideki en önemli anne arketipinin, Ana Tanrıça arketipi olduğunu, kişisel anne ve büyükanne; üvey anne ve kayınvalide, sütanne ya da dadı, ata ve bilge kadın, daha üst anlamda tanrıça, özellikle de Tanrı’nın anası, Bakire Meryem, Kybele, Demeter gibi anneler dışında kilise, kent, ülke, gök, toprak, orman, deniz, akarsu, yer altı dünyası, ay, döllenme yeri olarak tarla, bahçe, kaya, mağara ağaç, kaynak, derin kuyu, her tür oyuk biçim, bereket boynuzu, gül, lotus, fırın, tencere, her türlü yararlı ve bazen vahşi hayvan ve daha birçok simgenin mitlerde, masallarda, halk hikâyelerinde, ritüellerde anayı temsil etmekte olduğunu belirtir (Jung, 2015:21-22). Bayat ilkçağlarda insanın; doğumun efendisi ve üremenin tek sahibi olarak dünyaya can getiren ve gelen yavruların da anneye muhtaç olması gibi nedenlerle, biyolojik ve tinsel olarak kadını toplumun merkezine koyduğu belirtir. Bayat bazı özel durumlarında kadının karanlık ve gizemli güçlerle iletişim halinde olduğunu inancını doğurduğunu ifade eder (Bayat, 2018: 20-21). Bayat’ın “bazı özel durumlar” ifadesi, adet dönemleri olarak düşünülebilir. Kadının aylık

döngüsünde ki yumurtlama ve adet döneminin, yaratıcı ve yok edici (yok etme yoluyla yaratan) enerjiler ortaya çıkardığı, bu durumun bedende görülen fiziksel değişimlerin ötesinde, sezgi ve medyumluk gücünün artmasında da etkili olabildiğini söyleyen Mascetti, anne-kadın arketipinin oluşmasında önemini vurguladığı adet döneminin, yaratan ve yok eden özellikleriyle Hint Mitolojisinde ki Tanrıça Kali’de, en kusursuz örnek olarak görüldüğünü belirtir (Mascetti, 2000:36-37). “Tanrıça Kali, Olumlu İlahi Ana ve Lotus Tanrıçası olarak, sonsuz kere açılıp kapanarak dünyaları yaratır, onları yaşatır ve yutar. Savaşçı yönüyle ise kana susamış zalim ve korkunç bir tanrıçadır.” Geçmişte, toplumların dinsel ve toplumsal yönelimlerinin anaerkil olduğu eski çağlarda kadınların adet dönemini, kutsal ayinler ve törenlerle geçirdiğini belirten Mascetti zamanın ilk ölçüsünün ‘adet ölçüsü’ olduğunu ve kadınların bundan yola çıkarak ay takvimini ve eski astrolojiyi geliştirdiğini belirtir. Yine Mascetti, döngüsü kadının döngüsüyle aynı olan ayın birçok kültürde ilahi bir güç olarak kabul edildiği ve anaerkil dönemlerde başlayarak kadınlıkla özdeşleştirilen ‘Ay’ın, mitlerde-masallarda arketipsel olarak dişil niteliklerle görüldüğünü belirtir. Eski Çağlarda bedeninde ki dönüşümün yanında duru görü olarak da kadının gücünü artırdığı düşünülen ve kutsal kabul edilen kadının adet dönemi, hem mitlere yansımış hem de farklı ritüellerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır denilebilir (Mascetti, 2000:36-37).

İlk çağlarda inanç sistemini büyük oranda belirlediği düşünülen dişile yüklenen kutsal nitelikleri ve anne arketipinin etkilerini anlamak için Joseph Campbell’in yorumları açıklayıcı olabilir. Campbell’in belirttiğine göre; hem avcı toplayıcı hem tarım toplumlarının mitlerinde doğuran ve besleyen anne olarak dünya kavramı önemli bir yere sahip olmuş, avcılarının imgelemine göre de, yine hayvanlara can veren onun rahmi olarak düşünülmüştür. Tarımcılar içinde tohum annenin bedeninde yetişir, toprağı sürmek babalıkla ilgili olarak görülürken, tohumun büyümesi de doğum olarak yorumlanabilir.

Bütün bu düşünceleri yer altı dünyasında, erginlenme ritlerinde, dans alanında görmenin mümkün olduğunu belirten Campbell'e göre, insan ırkına en yakın olarak bilinen ve en eski atalar olarak görülen Homo Neandertal'e ait mezar kalıntılarında bakıldığında kalıntıların; bazı toplumların ritüellerini ve onunla aynı anda gelişen mitolojik düşüncelerini anlamayı desteklediğini, buna göre de dünyayı can veren-doğuran anne; gömülmeyi de rahme, anneye dönüş olarak gören inancın çok eski tarihlere dayandığı söylenebilir (Campbell, 2006:85).

Yine Campbell'in ifade ettiğine göre, kadını doğayla özdeşlik kurarak doğumun ve bu bağlamda yaratımın ve yok ediciliğin simgesi olarak gören ve kutsallaştıran Ana Tanrıça-Büyük Tanrıça mitlerinin başlangıcının avcı toplayıcı çağlara uzandığı görülmektedir (Campbell, 2016:215). Campbell'e göre "Ana Tanrıça, tüm canlılara karşı merhamet duymayı öğretir. İşte orada, yeryüzünün gerçek kutsallığını takdir etmeyi öğrenirsiniz, çünkü yeryüzü Tanrıçanın bedenidir." Paleolitik toplulukların doğaya saygı duyması, törenler yaparak, adaklar adayarak onu denetim altına almaya çalışması, üretim ilişkileriyle bağlantılı görülebilir. Bu toplulukların korkuyla karışık doğaya saygısının sihirsiz düşünüşün temellerini attığının, üremenin ve nüfusun yaşamsal önem taşıdığı avcı-toplayıcı toplulukların, erkeğin üreme sürecindeki işlevinin bilmemesinden dolayı kadını üreme kültürleriyle ilişkilendirdiğinden, ilkel topluluklarda kadının yaşam üretebilen varlık, yaratıcı güç olarak görüldüğü düşünülebilir (Yolcu, 2014:70-96). Mascetti'nin belirttiğine göre ilkçağlarda tanrıça, hayatın dengesi karşılığın simgesi olarak görülür. Tanrıçaların hem yaratıcı hem yok edici güçlere sahip olduğunu, hem azize gibi saf temiz hem de cinsel olduğunu, hem iyicil hem de kötücül özelliklere sahip olduğunu söyleyen Mascetti'ye göre ilkçağlarda görülen tanrıça inancı, hayata duyulan saygının belirtisi olarak iyi ve kötü olayların, felaketlerin ya da ilahi olayların birbirini tamamlamak üzere var olduğu inancının sembolü olarak görülebilir (Mascetti, 2000:80).

Heinrich Zimmer ise; Evrensel Tanrıça-Toprak Ana'nın, dünya mitlerinde ki en büyük, destekleyici tanrıların en yaşlıları ve en dayanıklıları arasında olduğunu, Paleolitik dönemden kalma sayısız, Neolitik dönemden kalma birçok Tanrıça heykelinin olduğunu söyler. "O 'Büyük Ana' olduğu için her şeyden önce ortaya çıkmıştır, O ilk başlangıçtır, her şeyin içinden çıktığı rahimdir" (Zimmer, 2004:337-338). Campbell'e göre; Paleolitik ve Neolitik dönemlerden kalma çıplak kadın heykelcikleri, kadının kusursuzluğuna ve gizemli bedenine duyulan saygının göstergesi olarak görülür ve kadının ayın döngülerine uyumlu olarak adet görmesi, bedeninde bir canlı büyütmesi, doğumla birlikte bedeninden çıkan süt, doğan bebeğin kadının bedeninden gelen besinle büyümesi-gelişmesi vb kadın bedeninin en etkileyici, büyüleyici etkilerinin mirası olarak yapılan heykelciklere yansıtıldığı düşünülür (Campbell, 2006: 412).

Ana Tanrıça Kültünü dünya mitlerinde görmek mümkündür denilebilir. Tiamat, Hekate, Anumati, Ninlil, Selene, Asena, Nut, İsis, İnana, İstar, Kybele, Aphrodite, Athena, Enlil, Demeter, Venüs, Umay ve daha pek çoğu, başlangıcın ve doğumun simgesi olan, doğayla özdeşleştirilen anne arketipinin hem yapıcı hem yıkıcı yönlerini temsil eder denilebilir (NTV Mitoloji,2015:24). "Kadim Yakındoğu insanların gözünde dünya, Tanrıçalarca bahşedilmiş bir armağandı." Campbell'e göre; "mitolojinin resim dilinde, kadın bilinebilenin bütünü temsil eder, kahraman bilmeye gelen kişidir. Evrensel Anne figürü kozmosa, besleyen koruyan ilk varlığın dişil yanlarını yüklemektedir" (Campbell, 2000: 135-136). Bayat'ın belirttiğine göre de, tanrıçalar eski dünyada en etkili tapınma kültü olmuştur (Bayat F.:11). Başlangıç mitlerine yansıyan dişil-ana-kadın olgusu Gaia, Maya, Ag Ene, Bay Ülgen Ana, tanrıçaların ve tanrıların da olmadığı zamanların ifadesi olarak en bilinen yaratılış mitlerinde olduğu gibi kadim Türklerin yaratılış mitlerinde de 'Ana' inancının görüldüğü söylenebilir. Bayat'ın belirttiğine göre; "kimse var olmadan önce kıyısı, sahili olmayan suda tek başına, تنها yaşayan Ag Ene adlı bir varlık vardı"

(Bayat, 2017: 15). Ag Ene'nin yaratma düşüncesinin ilham kaynağı olduğunu ve üzerinde kaya parçasının bile olmadığı zamanlarda sudan çıkıp, Ülgen'e yaratma emrini verdiğini belirten Bayat'a göre hem etimolojisine bakıldığında hem derlenen mitolojik bilgilerinde kanıtlandığına göre, Türk Mitolojisi'nde erkek olarak tasavvur edilen Ülgen'in, Gök Ruhları'nın ve Erlik'inde başlangıçta kadın olmaları muhtemeldir (Bayat, 2018 :75). Bayat bu mite kitabında şu şekilde yer verir:

Çok kadim zamanlarda, yerin, göğün, hayvanların, insanların olmadığı bir zamanda kaos hüküm sürüyordu. Her taraf suyla kaplanmıştı. Ne güneş, ne yer, ne de yıldızlar vardı. Her taraf karanlık idi. Ancak yaşamın ve hayatın temeli olan Ag Ene (Ak Ana) adlı bir varlık suda yaşıyordu. Kadim Türkler şöyle anlatırlar ki, henüz hiçbir şey yaratılmamışken ve yalnızca uçsuz bucaksız su varken, sonsuz sulardan çıkarak, Ülgen'e yaratma ilhamını vererek sulara tekrar dalan Ag Ene'nin, ışıktan, cismi olmayan bir bedeni varmış. Başında gücü simgeleyen ve taca benzeyen zarif boynuzları bulunmuş. Hayatın başlangıcına dair ne varsa hepsine ruh vererek yaşam döngüsünü başlatmış. O, sahili olmayan suyun derinliklerine dalmış (Bayat, 2017: 23).

Tarihsel sürece bakıldığında; ilkçağlardan başlayarak anne-kadındışıl ilkesinin kutsal görüldüğü söylenebilir. Anaerkil inanç sisteminin demirin bulunduğu çağlarda zayıfladığı, bu çağlarda erkeğin gücünün ön plana çıkmasıyla erkeğinde tanrılaştığı söylenebilir. Yine de bulunan savaşçı tanrıça heykelcikleri kadının kutsallığının o çağlarda da devam ettiğini düşündürmektedir (Kılıçkaya A. 2014:12).

Bütün bu ifadelerin sonucunda, kadın ve anne arketipinin görüldüğü Homo Neanderthal'in yaşadığı çağlarda, kadının tinsel gücüne inanıldığı ve doğada ki vahşi güçlerin üstesinden kadının yaptığı büyülerle gelinebileceğini düşünerek kadına kutsal nitelikler yüklediği görülmektedir. Campbell'in belirttiği gibi, kadına ait doğurma ve adet görme gizemlerinin gücün doğal ifadesi olarak görüldüğü ilk

çağlarda; hayvanları yaya olarak kovalayan ve bazen avıyla yüz yüze gelen avcı olan erkek ava çıktığında gücünü ve cesaretini kendisi için büyü yapan kadından aldığı, bütün bunlara bakıldığında Ana Tanrıça inancının yaygın olduğu ilk çağlarda kadına yüklenen misyonların kadın şamanla ilişkili olduğu da düşünülebilir. Öyle ki Campbell'in belirttiğine göre, Homo Neanderthal'e ait izlerin bulunduğu kutup bölgesinde, günümüzde halen kadın şamanlar oldukça fazladır ve toplum tarafından saygı görürler (Campbell, 2006 84-85-394). Burada şaman konusunu biraz daha açmak kadının ilkçağlardan itibaren toplumda ki sürecini anlamak açısından yardımcı olabilir.

3. Şaman-Kam: Kadın

Şaman ve Şamanizm Mircea Eliade'nin öncü araştırmalarıyla günümüzde yeniden merak konusu olduğu bilinmektedir. Birçok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de önemli misyonlar üstlenmiş kişi olarak düşünülen şamanların en önemli özelliklerinden biri, sözün, düşüncenin, doğada ki otların, elementlerin vb. iyileştirici özelliklerini ve gücünü kullanarak şifacı olmalarıdır. Nilgün Arıt'a göre; "Şamanlık, doğanın kutsandığı, doğada ki tüm varlıkların tek bir ruha sahip olduğuna, her şeyin bir bütün ve birbiriyle ilişkili olduğuna inanılan bir yaşam felsefesidir." Şaman, doğada ki tüm elementlerin enerjisine inanır. Ona göre dağlar, taşlar, hayvanlar, ağaçlar, rüzgâr, bulutlar yani doğada olan her şey canlı ve yaşam enerjisiyle doludur (Arıt, :23-24). Yine Arıt'ın belirttiğine göre;

"Şaman; zaman ve mekânın dışına çıkan 'paralel' bir dünyanın derinliklerine dalan kişidir. Şaman sözcüğü, kendisi ya da başkaları için sıra dışı gerçeklik dünyasından bilgiler alan kişiye Orta Asya'nın Tungus dilinde takılan addır. Etimolojik olarak 'bilgi' ve 'ateş' anlamına gelen iki kök kelimedenden oluşmuştur (Arıt, 2016:15-16).

Bayat ise (Bayat, 2018: 28-30-31) şamanlığın, insanlık tarihinde tek tedavi edici ve ruh bilimci tecrübesi olmadığını, ondan önce

de kadınların ocağın koruyucusu olmak gibi bir dizi görevlerinin olduğunu, bunun da onları gizemli olan bütün başlangıç bilgilerinin köküne koymaya olanak tanıdığını belirtirken, kökleri Paleolitik çağlara hatta çok daha öncesine dayandığı düşünülen Şamanın, Türk kültüründe ve tarihinde de önemli bir yere sahip olduğunu ifade eder. Saydam'ın ifadelerine göre de (Saydam, 2013: 116-117);

Orta Asya'nın avcılık ve hayvancılıkla geçinen kandaş göçebe toplumlarında, doğal ve doğaüstü güçlerle kurdukları ilişkileri, ait olduğu topluluk adına ve yararına kullanma yetki ve yetisine sahip, özellikle ruhsal/bedensel hastalıkların tedavisi, tören ve ayinlerin yönetimi ve büyü konularında uzmanlaşmış kişiler için kullanılan Tunguzca *şaman* terimi antropolog ve etnologlarca Kuzey ve Doğu Asya, Kuzey ve Güney Amerika, Afrika, Avustralya yerli topluluklarında, benzer beceri ve işlevleri üzerlerinde toplayan kişileri de kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Altay, Hakas, Kuman, Teleüt, Tuva, Şor, Sagay, Türklerinde ki kelime karşılığı *Kam*'dir.

Türkan'ın dinler tarihi uzmanı Eliade'den alıntıladığına göre Şaman, hekim gibi hastalıkları sağalttığına inanılan, otacı, sihirbazlar gibi mucizeler gösteren bunlardan başka, rahip, mistik, ruhgüder, ozan da olarak bilinir (A: Türkan K. 2015: 221). Şamanın şifacı özelliğinin yanında bilinmeyen âlemlere gidebildiği, oralardan aldığı evrene dair bilgilerle kabilesine önderlik ettiği, toplumda önemsenen törenler yaparak sosyal görevler yüklendiği, aynı zamanda rahip, mistik, psikoterapist ve öykücü olarak da kabul edildiği görülür (Arıt, 2016: 24-25). Saydam'ın ifadeleri de bu görüşleri destekler nitelikte olabilir.

Ait olduğu toplulukta çok yönlü işlevlerin(din adamı, hekim, falcı/kahin, büyücü, kozmik savaşçı/arabulucu, ozan, dansçı, müzisyen, oyuncu, politikacı...) uygulayıcı ve yorumlayıcısı olarak şaman korkulan ve saygı duyulan bir kişiliktir. Büyüsel animistik dünya görüşünü paylaşan topluluk üyelerine doğumdan ölüme dek, hatta ölüm ötesi için kozmik bütünsellik çerçevesinde yol gösterir, yardım eder. Günlük gerçekliğin somut dünyasıyla, tanrılar/cinler/ruhlar/ölüler dünyası arasında bağlantı sağlar; doğaüstü güçlere sözünü geçirir (Saydam, 2013 :117).

Şamanizm'in, pek çok araştırmacı, etnolog ve folklorcunun doğrudan veya dolaylı olarak ilgisini çeken Sibiry ve Orta Asya'dan başlayarak, hâlâ dünyanın değişik bölgelerinde bizzat yaşayan ya da başka inanç sistemleri içerisinde varlığını devam ettiren bir olgu olarak görüldüğü bilinmektedir. Bayat'ın *Kadın Şaman* kitabında belirttiğine göre; yapılan araştırmaların ve ortaya sürülen bazı teorilerin desteklediğine göre de Türk Şamanları'nın (Sibiry Şamanları) köken olarak, avcılık döneminin de öncesi olan toplayıcılık dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Kadın şamanların Mitolojik Ana veya Ana Tanrıça kültürünün ortaya çıktığı dönemlerde ya da bu kültürten hemen sonra ortaya çıktığı ve şamanların en eski uygulayıcıları olarak da kadınların görüldüğü, düşünülmektedir. Kadın şamanı, rüzgârla, dağla, ağaçlarla, hayvanlarla konuşabilen, gelecek hakkında bilgi veren, kaybolan eşyaları bulan, hastaları iyileştiren, içi dışı ruhlarla dolu olan şamanlık müessesesinin en eski uygulayıcısı olarak gören Bayat bu düşüncesini şu şekilde destekler (Bayat, 2018 :11-37-76).

Avcılık döneminin tam oturmadığı, toplayıcılığın ekonomik düzeyi şartlandığı zamanlarda ocağı, ateşi koruyan kadın olduğu ve bu kadınların kozmik bilgi kaynağını da ellerinde tuttuğu sanılır. Kadının evde etkin olması, bazı verilere bakılırsa zamanla kamusal alana da taşınmıştır. O halde kadın şaman, kökeni açısından Mitolojik Ana kompleksine bağlı olup, kadın başlangıçla simgelenmiştir. Nitekim, şamanlığın köken bakımından anaerkil diye adlandırılan, ancak varlığı tarihsel olarak belgelenemeyen bir dönemde ortaya çıktığı, son dönem araştırmaları ile ortaya konulmuştur. Özellikle Sibiry'da bulunan ve paleolitik döneme ait olduğu öne sürülen, ayrı ayrı doğa güçlerinin ruhu olan kadın figürlerinin bulunması tarihin o döneminde ki kadınların doğüstü güçlere sahip olduğunu gösterir (Bayat, 2018:30).

Mascetti'de, kadın şamanların ilk şamanlar olduğunu, şamanlığın daha sonra erkekler tarafından da icra edildiği düşüncesinin farklı kaynaklar ve bulgularla desteklendiğini belirtir. Mascetti'ye göre, dişil ilkeyle bağlantıya kurmaları sayesinde transa geçebilecekleri

inancıyla avcı kabilelerin erkek şamanlarının ayinlere başlamadan öce etek giydiği, göğüslerine boylarla meme çizdiği, maske taktığı ve bu sayede bedeninin fiziksel yasalarını aşarak bilinmeyen diyarlara geçiş yapabildiği görülmektedir (Mascetti, 2000 :50). Yine Bayat'ın ifade ettiğine göre tarihi veriler, arkeojik kazılar, sözlü gelenekler kadınların en eski sağaltma yollarını bildiklerini, otacı, kahin, rahip, falcı, kendinden geçen dansçı, kozmik yolcu olduklarını destekler nitelikte görülebilir (Bayat, 2018:20-21).

Şamanizm'e ait evren algısı, Şaman olma, kadın Şamanlar, Şamanın görevleri, ölüp dirilme, şekil değiştirme, sağaltım, fal, vb. birçok unsur başta masallar olmak üzere halk edebiyatının diğer türleri içerisine aktarılarak günümüze kadar ulaştığı düşünülebilir. Sözlü ya da yazılı kaynaklara bakıldığında da yine şaman kadının izleri cadı kadında görülebilir. Kadının zamanla kutsal kabul edilen niteliklerinin tıpkı doğada ki her şeyin kutsallığını yitirmesi gibi erk bakış açısıyla yok edildiği düşünülürse, ataerkil düzenin şifacı, dansçı, öykücü, ruh bilimci, kozmik yolculuk yapabilen, hayvanlarla, görülen görülmeyen tüm canlılar ve varlıklarla konuşabilen şaman bilge kadını sindirerek tüm gizemli yetilerini elinden aldığı düşünülebilir. Bilindiği gibi bilge kadınlar Orta Çağda cadılıkla suçlanmış ve binlercesi katledilmiştir. Peki, kimdir Cadı Kadın?

4. Cadı: Kadın

Mitolojide ki yapıcı ve yıkıcı özelliklere sahip Tanrıça kültürünün ve kozmik seyahat yapabilen, bitkilerin şifacı özelliklerini kullanabilen, transa geçerek bilinmez âlemlerden bilgiler edinebilen Şaman Kadında görülen dişil özelliklerin, ataerkil bakış açısının yaygınlaşmasıyla birlikte Ortaçağa gelindiğinde 'cadı' olgusunda görüldüğü söylenebilir. Lois Martin, cadı katlinin Anadolu kökenli toplulukların Avrupa'da yerleştiği bölgede başladığını, bu toplulukların içinde yer alan bilge kadınların kilise tarafından büyük bir tehdit olarak görüldüğünü ve bunun

sonucu olarak da kilisenin ayaklandığını ifade eder. Martin; kuzeye doğru yayıldıkça Katolik Kilisesi için bir çeşit kâbus halini alan bu toplulukların en büyük özelliklerinin erdemleri, ortak mülkiyete inanmaları ve kadın erkek eşitliğini öne çıkarmaları olduğunu belirtirken, Martin'e göre bu toplulukların, Doğu'nun en büyük bilgi hazinelerini ve 10 bin yıllık kültürünü yanlarında taşıdığı düşünülür. Martin, Anadolu'nun kadın egemen dönemlerinden gelen bu kültürün Hıristiyanlık coğrafyasında kabul edilemez bir olgu olarak karşılandığını çünkü o dönemde Hıristiyan kadınların bir tür köle olduğunu ve karşılaştıkları bilge kadın dervişler ve Avrupa'nın ilk defa gördüğü kadın ozanlar sayesinde, Katolik Kilisesi'nin bağınaz öğretilerinden uzaklaştığını ifade eder. Ana Tanrıça kültürünün yeniden diriliş tehlikesi karşısında kilisenin harekete geçtiğini ve cadı suçlamasıyla kadın katline başladığını belirten Martin'e göre, insanlık tarihi kadar eski bir Kadın Ana (Ma) kültürünü, anaerkil bir toplumsal yapıyı karşılarında görmenin Katolik Kilisesi'ni paniğe sevk ettiği, bu kültürel formun Hıristiyan tutuculuğunun tüm köklerine bir saldırı olarak görüldüğü için de şiddetle bastırıldığı düşünülmektedir (Martin, 2009:8-9-10). Campbell'in dönemle ilgili ifadeleri de bu düşünceleri destekler nitelikte düşünülebilir.

Dişi ilke, bakış açısıyla birlikte, değersizleşmiştir, bir doğa gücü veya ruh yerinden edildiğinde her zaman olduğu gibi, olumsuz, tehlikeli bir öfkeli şeytana dönüşmüştür. Batının Ortodoks ataerkil düzeninin tarihini izledikçe, ana tanrıçanın karalanmış, küçük görülmüş, hakaret edilmiş ve kendi oğullarınca yerinden edilmiş gücünü bulacağız. Her zaman onların mantık şatosuna yönelik bir tehdit olarak, onlarca ölü kabul edilen, gerçekte canlı, soluk alan ve yerini almak üzere onları tehdit eden bir güç olarak bulacağız (Campbell, 1995: 76-77).

Mascetti'nin ifade ettiğine göre, "İngilizcedeki cadı (witch) sözcüğü 'bilge kadın' anlamına gelen wicca'dan türemiştir. Bilge kadınların ebelik yaptığını, şifalı bitki ve otların iyileştirici özellikleri konusunda geniş bir bilgiye sahip olduklarını, bu sayede de hastaları iyileştirdiklerini belirten Mascetti'ye göre, bilge kadın anlamı

taşıyan cadı sözcüğü ataerkil düzenle birlikte olumsuz yan anlamlar kazanır (Mascetti, 2000:53). Estes ise; zamanın seyri içinde eski pagan simgelerin Hıristiyan olanlarla kaplandığını; bir masalda ki yaşlı şifacının kötü bir cadı haline geldiğini, bir hayaletin meleğe dönüştüğünü, bir erginlenme maskesinin ya da peçenin mendil olduğunu, cinsel öğelerin atıldığını, yardımcı yaratıklar ve hayvanların çoğu zaman ifrit ve cinlerle yer değiştirildiğini ifade eder. Oysa Estes'e göre, vahşi doğa bir kadının belli bir renge, belli bir eğitime, belli bir hayat tarzına ya da ekonomik sınıfa sahip olmasını şart koşmaz (Estes, 2016 :29-35).

Pınar Ülgen'inde bu konuda belirttiğine göre, (Ülgen, 2018:21) Cadı kavramı Orta Çağ dönemine ait kavramları anımsatsa da köken olarak Antik Çağ'a kadar uzanır. "Tarihçilerin cadılıkla ilgili ilk kayıtları, gelecekte haber veren kâhin anlamında ve bazı doğüstü yetenekleri olan tanımları içeren bilgilerdir." Ülgen, Eski Yunanda da cadı kavramının görüldüğünü ve cadıların kabuktan, ottan, sudan otacılık yaparak şifa dağıttığını belirtmektedir. Yine Ülgen'in ifade ettiğine göre, cadılara Orta Çağ'a gelindiğinde hastalık yayma, insanları büyüyle farklı kılıklara sokma, kıtlık getirme, kara büyülerle lanetler yağdırma gibi kötülükler yüklenir. Bu cadıların ruhlarını bedenlerinden ayırıp süpürgeleriyle toplantılara gittiği ve gittikleri yerde sopa, balta, orak gibi nesnelere bularak birbirleriyle bağırma ve ağlama içerisinde savaş yaptığı, sonrasında da evlerine yeniden uçarak geri döndükleri ifade edilir. Ülgen, ayrıca o dönemde hastalık, fakirlik, felaket getiren ve hastaları iyileştiren, zenginlik getiren iki tür cadının varlığından da söz eder (Ülgen, 2018:22). Bu bilgiler doğrultusunda Kara Şaman, Ak Şaman akla gelebilir ve cadı kadının Şaman kadını benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Martin de; cadı, sihirbaz, büyücü kadınların içgüdüsel olarak ne yaptıklarının herkes tarafından bilindiğini ve bu kadınlara her kültürde imrenildiğini, saygı duyulduğunu ayrıca bu kadınlardan korkulduğunu ifade eder. Martin bu kadınlara; (Martin, 2009:10) "dönüştürücüler, şekil değiştiriciler, iyileştiriciler, falcılar,

meydan okuyucular ve yıkıcılar” derken her kültürün kendi cadısına ve büyücüsüne sahip olduğunu belirtir.

Bu ifadeler doğrultusunda zamanla cadı figürünün, topluma karşı çalışan gizli şeytanın nihai sembolü olarak yerleşmeye başladığı düşünülebilir ve Orta Çağın paranoyası derinlere yerleşmiş bir şeytan korkusuyla erken modern döneme taşındığı, korunduğu ve büyütüldüğü söylenebilir (Martin 2009:16). Bilge-Cadı Kadın, erk egemen toplum algısıyla bastırılmaya hatta yok edilmeye çalışılsa da, özellikle halk edebiyatının en önemli türleri arasında görülen masalların içinde dolaylı ya da doğrudan ifadelerle sıkça yer almış ve varlığını yine çoğunlukla kadın anlatıcıların aktarımlarıyla sürdürmeye devam etmiştir denilebilir. İlkçağlardan itibaren şaman, cadı gibi olguların içinde korkulan, saygı duyulan, kutsallaştırılan, üreten, şifa veren, âlemler arası gezintiler yapabilen, sembollerin dilini bilen, insanları bir arada tutan, öykücü, ozan, rahip, bilge özellikleriyle kadının, tarihte ki kutsal misyonlarının günümüze gelindiğinde anlatan kadın olarak hikâye-masal anlatıcısında varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

5. Günümüz Hikâye-Masal Anlatıcısı: Kadın

Bilindiği gibi roman ya da yazılı türlerden farklı olarak, hikâye-masal anlatımı sosyal bir olaydır ve kolektif bilincin, sözlü kültürün ürünü olarak anlatıcılar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılır. Matbaanın bulunmasının, sanayi devriminin, birinci, ikinci dünya savaşlarının insanlık tarihinde önemli kırılmalara neden olduğu, sözlü kültürün ve geleneğinin de teknolojinin de hızlı gelişimiyle birlikte zamanla yok olmaya başladığı söylenebilir. Sözlü kültürün tüm ürünlerini hikâye anlatımı adı altında kullanacak olursak, hikâye aktarımı başkalarını zorunlu kıldığından bu geleneğinin devam etmesi için, en az iki kişinin varlığına ihtiyaç vardır denilebilir. Azadovski’ye göre, (Azadovski M. 1992:1) “Hikâye anlatımı gelenekselin gösterim (performance) sanatıdır ve halk edebiyatında gösterim denilen bu sosyal olayı,

anlatan, dinleyen, bir de anlatılan geleneksel, diyelim, masal belirler.” Hikâye anlatımının yaşanmışlığın, deneyimlerin, hayallerin, acıların, korkuların başkalarıyla paylaşılmasına ve bir sohbet ortamının oluşmasıyla yaşama farklı bir bakış açısı getirebilmeye, yaşam üzerine düşünmeye ve ortak bilinç oluşturularak yaşanılanların herkesin meselesi haline gelmesine yardımcı olan bir işleve sahip olduğu söylenebilir (Sütçü, 2013 :76-92). Mustafa Sekmen, hikayelerin birinci amacının iletişim olduğuna, anlatıcının ortak bir seyir zamanı yaratarak, birlikte düş kurarak, oynayarak, alışverişte bulunarak iletişim bağlarını güçlendirdiğine, sözlerle direkt anlatılamayan şeylerin hikayeler aracılığıyla anlatıldığına, böylelikle hep birlikte bir paylaşım içinde olduğuna işaret eder. Sekmen’e göre, Anlatıcı, hikâyeyi-masalı seyircinin zihninde canlandırma ustasıdır (Sekmen, 2015: 5). Sözlü kültürde her defasında farklı bir aktör tarafından gerçekleştirilen hikâye anlatımı sanatı; kolektif bir eylem olması, bireylere toplumun kurallarına ve inançlarına ayak uydurabilmek için yol göstermesi ve bunu yaparken de mana temeline oturarak ortak bir bilinç oluşturması açısından insanları, toplumları birleştirici bir olgudur denilebilir. Bin yıllar boyunca komün halinde yaşayan insanların hikâyeler aracılığıyla hem birlik beraberlik yaşadığı hem de bildiklerini, tecrübelerini, acılarını, sevinçlerini, hayallerini hikâyeler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktardığı düşünülür. Hikâye-masal anlatımın bu bağlamda hem geleneğin devamlılığını sağladığı hem de topluca yapılan bir eylem olarak insanı teklikten çıkarıp kolektif bir yaşama ve bu yaşamın anlamlandırılmasına işaret ettiği söylenebilir (Sütçü, 2013:76-83).

Yukarıda da daha önce belirtildiği gibi şamandan başlayarak en eski hikaye-masal anlatıcılar olarak görülen kadın, tarih boyunca hem geleneğin sürdürülmesine hem de sosyal bir olgu olan hikaye-masal anlatıcılığı aracılığıyla insanları bir arada tutmaya ve hikayelerin-masallarında gücünü kullanarak bir sağaltım yaşanmasına yardımcı olurken, Estes’e göre, zamanla vahşi hayat gibi anlatan, güçlü, bilge

vahşi kadınında soyunun tükendiği, kadına özgü içgüdüsel doğanın bastırıldığı, doğal döngüleri, doğal yetileri, içgüdüsel doğaları doğal olmayanlara büründürülerek başkalarını memnun etmek üzerine kurulduğu söylenebilir (Estes, 2016:15).

Daha önce de belirtildiği gibi, ilkçağlarda kadının ruhlar âlemiyle iletişim kurduğu, aldığı bilgileri kendi kabilesiyle paylaştığı, bu bağlamda kabilenin ve toplumun ilk hikâye-masal anlatıcıları olarak görüldüğü bilinmektedir. Özellikle Türk kültüründe masal anlatıcılarının şaman hastalığına benzer bir hastalık geçirmeleri, anlatıcı kişiye yeteneğin rüyada verilmesi ve bu yeteneğin kuşaktan kuşağa geçmesi, masal anlatıcılarının şamanlar gibi koruyucu ruhlara sahip olması, masal anlatıcılığı kimliğinin mitolojik köklerini anlamada yön gösterici olabilir (Ergün, 2014:33). Bu anlamda Şamanizm etkilerinin; ozan, dansçı, mitlerin, ruhlar âleminde aldığı bilgilerin aktarıcısı, oyuncu, şifacı, bilge olarak görülen şaman kadının, yakın tarihte özellikle Anadolu'da örnekleri çokça görülen masal anaları, masal nineleriyle benzerlik taşıdığı düşünülebilir. Ergün anlatıcılık mesleğinin kuşaktan kuşağa geçtiğini, ölüme yaklaşan anlatıcının mesleğini aile içinde genç bireye bıraktığını, aile bunu onaylamasa bile bu vazifenin ruhlar-iyeler tarafından zorla verildiğini belirtir. Ayrıca anlatıcı olmayı reddeden kişinin ruhlar tarafından zorlandığı, hatta fiziksel acı çektirildiklerini ifade ederken şaman hastalığına benzer bir hastalık geçirdiklerini vurgular. Ergün, masal anlatıcılarının şamanlar gibi diğer insanlara göre farklı yeteneklere sahip olduklarını, ustalık, ilham, gizli bilgilere sahip, koruyucu ruhları olan, şaman gibi özel görme, tat alma, duyma yetilerinin olduğunu ifade eder (Ergün, :36,37,38). Bu ifadelerin şaman ve hikaye-masal anlatıcı arasında ki benzerlikleri desteklediği söylenebilir.

Talianova'nın Günay'dan alıntılıdığına göre; Anadolu'da masalları çoğunlukla kadınlar anlattığı için 'masal anası' tabiri doğmuştur. Masallarda kadınların en az erkekler kadar güçlü ve etkili olmasının

en önemli nedenlerinden biri de bu sanatı Anadolu’da çoğunlukla kadınların devam ettirmesinden kaynaklandığı da düşünülebilir. Talianova’nın Esma Şimşek’i referans göstererek ifade ettiğine göre; Malatya’lı masal anlatıcısı Suzan Geniş’ de kendisiyle yapılan röportajda, masalların daha çok kadınlar tarafından anlatıldığını ve bu geleneğin anadan kıza geçerek varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir. Kadınların bastırılmış dünyalarını kadın masal kahramanları aracılığıyla anlattıkları ve bu nedenle masalarda güçlü, dönüştüren cesur, evinden tek başına uzaklaşıp bin bir zorluğu aşarak evine dönen, sezgileri güçlü, toplumda söz sahibi, iktidara baş kaldıran vb. özelliklerle kadınların masalarda rol aldığı görülmektedir. Talianova’nın Boratav’dan alıntılıdığına göre de; (Boratav, Aktaran Talianova 2015 :5)

“Kadın kişiler masal da kadın cinsinin haklarına ulaşmak için girişmek zorunda kaldıkları savaşı temsil ederler. Gerçekten de, olağanüstü masalarda olsun, gerçekçi masalarda olsun, tuttuğunu koparan, gözünü budaktan sakınmayan genç kız ve genç kadın tipleri çok belirgin olarak çizilmiştir. Bunun bir nedenini masalların, hele olağanüstü nitelikte olanların, anlatma ve yayılma işinin daha çok kadınlarca benimsenmiş olmasında aramak gerekir” (Boratav’dan, 1997 :84).

Masal Anaları-Masal Nineleri’nin genellikle yaşlı, hayat boyu yaşadığı tecrübeleri masallar ve hikâyeler aracılığıyla bulunduğu çevreye aktaran, toplumda sözü geçen, saygı görülen, zeki, şifacı, laf ebesi gibi özellikler taşıdığı bilinmektedir. Anlattığı masal ya da hikâyeye olan hâkimiyetiyle kendisiyle birlikte seyircisinin de farklı âlemlere gitmesine yardımcı olan bu kadınlar, kozmik yolculuk yapabilen şaman kadınlar gibi görülebilir. Masal Anaları’nın, döneme ve dönemin getirilerine göre anlattıkları masalarda, masalların sağaltıcı özelliklerini kullanarak seyirciye rahatlama yaşattığı da bilinmektedir. Bu özellikleriyle günümüz hikâye-masal anlatıcı kadınlarda ilkçağlardan günümüze anlatan, bilge kadının günümüz temsilcileri olarak değerlendirilebilir.

Günümüz hikaye-masal anlatıcı kadın masalların içinde barındırdığı kadim bilgilerin, öğretilerin aktarıcısı olarak sembollerin dilini bilen, toplumun ve modern yaşamın karmaşasından kendini soyutlamış, sezgilerine güvenen, davranışlarıyla örnek olan, güçlü, dingin, oyuncu, ilham veren ve toplumun üstüne giydirdiği kalıplardan arınarak Estes'in ifadesinde ki gibi içinde ki vahşi kadını ortaya çıkarmayı başaran kişi-kişiler olarak düşünülebilir. Türkiye'de, bunun en iyi uygulayıcılarından biri olarak hikâye-masal anlatıcısı Judith Malika Liberman örnek gösterilebilir.

6. Bulgular

Günümüzde kadınların dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de toplumun dayattığı birçok baskıdan belki yorgun düşerek, belki aldıkları eğitimle birlikte yeniden eski gücüne ulaşmak için toplumun farklı kesimlerinde söz hakkı olmaya başladığı söylenebilir. Talianova'nın da belirttiği gibi (Talianova :85) orta çağlarda yaşayan yüzlerce kadının günümüzdeki tıp, biyoloji, psikoloji, astroloji, farmakoloji gibi dallarda inceleme yaparak bilgiye sahip oldukları için, dönemin önemli ozanları, anlatıcıları ve gelenek taşıyıcıları oldukları için işkencelere maruz kaldıkları ya da öldürüldükleri bilinmektedir. Günümüzde kadınların iş hayatına katılmaları aynı zamanda anne olmaları, bilimsel araştırmalar yapmaları ve bu doğrultuda kadın bilim insanlarının artması; kadının ilk çağlarda olduğu gibi yeniden hem evinde ocağın bekçisi rolünü üstlendiğini hem de dış dünyada her alanda görünür olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda güçlenen kadın kimliğiyle birlikte doğru orantıda, kadın hikâye-masal anlatıcılarının sayısının artış gösterdiği düşünülebilir. Eski çağlarda yaşamın sırlarına vakıf olmuş, kadımsal içgüdülerle ve sahip olduğu doğal yetileriyle toplumun saygı duyulan önderi olmuş, ocağın koruyucusu, mitlerin, masalların, hikâyelerin aktarımını yapmış kadının, bugün kendini ataerki yapının tüm kalıp ve baskılarından soyutlayarak, toplumun içinde yeniden var olmaya başladığı söylenebilir. Günümüz

hikâye-masal anlatıcısı kadınında, masalların, mesellerin, mitlerin, halk hikâyelerinin, destanların içinde gizlenen kadim öğretileri, sembollerin diline hâkim olarak güncellediği ve farklı mekânlarda aktardığı gözlemlenebilir. Bireylere sosyolojik olarak içinde yaşadığı toplumu ve dünyayı anlama da, psikolojik olarak travmaların atlatılmasında ve sağaltım özelliğiyle bir rahatlama yaşanmasında yardımcı olan sözlü kültürün tüm ürünleri, bugün bilen-hayal eden-anlatan-güçlü kadının dilinden gelenekte olduğu gibi aktarılmaktadır denilebilir. Estes’inde söylediği gibi, (Estes, 2016:18) “Masallar, mitler, öyküler vahşi doğanın arkasında bıraktığı patikayı seçip ayırt edebilmemiz için görme gücümüzü keskinleştiren kavrayışlar sağlar.” Estes’in ifadeleri sözlü kültürün kadim ürünlerinin önemini şu şekilde ifade eder:

Öyküler ilaçtır. İlk öykümü duyduğumdan beri onların büyüünden kurtulamadım. Onların böyle bir gücü var; bir şey yapmamızı, olmamızı, etmemizi şart koşmazlar – sadece dinlememiz yeterlidir. Yitirilmiş bir psişik dürtünün onarımı ya da düzeltilmesi için gereken çareler, öykülerin içinde bulunur. Öyküler arketipi kendiliğinden tekrar yüzeye çıkaran heyecanı, üzüntüyü, soruları, özlemleri ve anlayışları doğurur. Öykülerin dokusuna, hayatın karmaşıklıklarına ilişkin olarak bize rehberlik eden dersler yerleştirilmiştir. Öyküler vitamin işlevi görür., gözlemler ve harita parçaları sağlar, yolu gösterebilir diye ağaçlara küçük çam sakızlarıyla tüyler tutturur (Estes, 2016 :29-34).

Estes’in günümüz hikâye-masal anlatıcı kadın başta olmak üzere birçok kadına “herkes için her şey” olmanın ötesinde içinde var olan bilge kadını çıkarmak amacıyla, Kurtlarla Koşan Kadınlar kitabıyla ilham olduğu bilinmektedir.. Estes, bilge kadının yerini, hem tarihsel süreç boyunca ve kendi şahit olduğu ikinci dünya savaşından sonrası kuşağında kadınların çocuklaştırıldığı, mal muamelesi gördüğü kadına bıraktığını, Vahşi Kadın’ın ihmalden ötürü hayalete dönüştüğünü, aşırı evcilleştirilme nedeniyle mezara gömüldüğünü, içinde yaşadığı kültür tarafından yasadışı ilan edildiğini belirtir (Estes, 2016 :19).

Günümüzde bu algının özellikle kadınlar tarafından kırılmaya başlandığı bilinmektedir.

7. Tartışma ve Sonuç

Ataerkil düzenle ve kadının doğasının bastırılması, kutsallığını yitirmesiyle birlikte, eski çağlarda ve birçok kültürde kadınlarda ki fiziksel ve ruhsal dönüşümüne etki ettiği düşünülen adet dönemi gibi süreçler olumlu niteliklerini kaybettiği gibi, modern zamanlar diye tanımlanan günümüze kadar uzanan süreçte, kadına adet döneminde kirli denildiği herkes tarafından bilinmektedir. Adet dönemlerinde kadınlar, bu dönemlerini gizlemek zorunda hissetmiş ya da utanç duymuş, bedensel ya da ruhsal dönüşümlerinden uzaklaşmış hatta kadınlığına özgü bu dönemi bastırmak üzere ağrı kesiciler kullanmış denilebilir. Oysa eski çağlarda ve günümüzde sayıları az da olsa bazı yerli insanların kültürlerinde kadınlar adet dönemlerinde kırmızı giymekte, yaşadığı kutsal saydığı ve toplum tarafından da saygı duyulan bu dönemi yaşadığı bilinmektedir. Bu durum kadınların bütün olarak kabul görmesini, sezgisel güçlerini kullanmalarını, şifacı, bilge, hikâye, masal aktarıcı olarak toplumda ki yerlerini korumalarını desteklemektedir denilebilir.

Mitler, masallar, halk hikâyeleri, destanlar kolektif bilincin ürünü olup, anlatıcı aracılığıyla, kulaktan kulağa ulaşarak varlığını sürdüren sözlü kültürün miraslarıdır denilebilir. Bu mirasların komün halinde yaşayan insanları bir arada tutarak ortak bir toplum bilinci oluşmasına, öğretilerin, tecrübelerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına, bireysel ve toplumsal olarak acıların paylaşılmasına katkı sağladığı görülmektedir. Eski zamanlarda insanları bir arada tutan anlatı kültürünün; ataerkil düzene geçilmesi, matbaanın bulunması, sanayi devrimi, Birinci ve İkinci Dünya savaşları gibi tarihteki önemli olaylarla ilişkili olarak kırılma yaşadığı söylenebilir. İnsanların yalnızlaştığı, teknolojinin de etkisiyle bireyselleşmeye başladığı ve bu bireyselleşmeyle modern

insanın, ortak yaşam ve toplum olgularına farklı bir bakış açısı getirdiği, hikâye-masal anlatıcılığı gibi en az iki kişinin katılımıyla gerçekleşebilecek olgununda süreç içinde azaldığı söylenebilir.

Sokrates'in düşünüyorum öyleyse varım teorisinin, düşündüğünü düşünebilen, bilen insanı işaret ettiği söylenebilir. Bilen insanın, doğayla, yaşamda olup biten her şeyle ilgili, gerek felsefi, gerek dini, gerek bilimsel açıklamalarla, eski inanç kalıplarını yıkmaya başladıktan sonra doğaya yüklenen kutsal değerlerinde zamanla yitirildiği söylenebilir. İnsanın doğayı ötekileştirdikçe kadının da öteki olarak yenedünya algısında yerini aldığı görülmektedir. Sezgilerin, duyguların, yaşamda var olan tüm varlıkların, nesnelere yaratanın simgesi olarak görüldüğü eski çağlarda, yaşamak için öldürmek, şükretmek, doğaya ve yaratılan her şeye duyulan saygı, ortak yaşam bilinci hâkimken, erk egemen toplum yapıları ile birlikte fiziksel gücün, aklın hâkimiyeti altında yaşamak için değil yok etmek için öldüren insanın yeni dünya da modern insan olarak yerini aldığı söylenebilir.

Her çağın kendi dinamiği çerçevesinde mitler masallar ürettiği, kadının bu mit ve masalarda üstlendiği rollere göre, yaşanan çağda toplumun inanç ve kültürüne ayna tuttuğu söylenebilir. Çoğu masalda kadın güçlü, tuttuğunu koparan, barış getiren, zeki, savaşçı, akıl danışılan, ocağın koruyucusu, büyücü, bilge, şifacı, sorun çözücü gibi olumlu nitelikler üstlenirken, ataerkil düzenle birlikte güzelliğin simgesi, arzu edilen, zayıf, korunması gereken varlığa dönüşmüştür denilebilir. Özellikle Walt Disney ve Hollywood'un da etkisiyle bu algı yaygınlaşmış ve masalarda ki kadınların görsel güzelliği ve zayıflığı ön plana çıkarılmıştır denilebilir. Kadınlar günümüzde anlatılan masalarda genel olarak cadı, dev anası, hortlak, anne, üvey anne, nine, sultan, prenses gibi farklı arketiplerle karşımıza çıkar. Bu anlatıların bilinen en eski anlatıcılardan itibaren kuşaktan kuşağa nakledildiği ve bunu da toplumda daha çok, çocuklarıyla baş başa

kalan annelerin ya da çevrede saygı gören Masal Anaları'nın, yaşlı kadınların yaptığı bilinmektedir.

Yaratan ve yok eden özellikleriyle doğanın, yaşamın simgesi olarak görülen Ana Tanrıçadan; mitlerin, masalların aktarıcısı, doğanın gizemlerini çözmüş, ocağın bekçisi, şifacı, büyücü, saygı duyulan şaman-kam kadından; ataerkil bakış açısının korktuğu ve olumsuz özellikler yüklediği cadı bilge kadından kalan mirasın taşıyıcısı olarak günümüz hikâye-masal anlatıcı olan kadın görülebilir.

Kaynakça

- Arıt, N. (2016). *Şamanın Kozmik Dünyası İnisiyasyon Seremoni ve Ritüellerle Maya Şaman Öğretisi* (3. Baskı) İstanbul: Ray Yayıncılık.
- Azadovski, M. (1992) *Sibirya'dan Bir Masal Anası* İ. Başgöz (Çev). Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 182 Halk Edebiyatı ve Tiyatro Dizisi: 40.
- Bayat, F. (2017). *Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri*. (3.Baskı) İstanbul: Ötüken.
- Bayat, F. (2018). *Türk Kültüründe Kadın Şaman* (5.Baskı) İstanbul: Ötüken.
- Benjamin, W. (2014), *Son Bakışta Aşk* (Çev.)Nurdan Gürbilek, (7. Basım) İstanbul: Metis Yayınları.
- Campbell, J. (1992). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*, (Çev.) Kudret Eminoğlu, Ankara İmge.
- Campbell, J. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* S. Gürses(Çev). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Campbell, J. (2006). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*. K. Emiroğlu (Çev). İstanbul: İmge Yayınları.
- Campbell, J. (2016). *Mitolojinin Gücü Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji Ve Hikayeler* Çev: Z. Yaman (Çev). İstanbul: MediaCat.
- Estes, C. (2016). *Kurtlarla Koşan Kadınlar Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler* H. Atalay (Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harari, N. (2018). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens* E. Genç (Çev). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Johnson, R.A. (1992), *Erkek Psikolojisini Anlamak*, (Çev.) K. Kutlu, İstanbul: Gül
- Jung, C. (2015). *Dört Arketip* Z. Yılmaz (Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kılıçkaya, A. (2014). *Mitoloji, Din ve Efsaneler Işığında Anadolu* Trabzon: Serander

- Mascetti, M. (2000). *İçimizde ki Tanrıça Kadınlığın Mitolojisi* B. Çorakçı (Çev). İstanbul: Doğan Kitap.
- Milli Folklor, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018.
<http://www.millifolklor.com>
- NTV Başvuru Kitapları Mtoloji/Essential Visual History Of World Mythology* (2015) (Çev.) N. Elhüseyni (6. Baskı) İstanbul: NTV Yayınları.
- Ong, W. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi* S. Postacıoğlu Banon (Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
- Saydam, B. (2013). *Delî Dumrul'un Bilinci Türk İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi* (3.Baskı) İstanbul: Metis Yayınları.
- Sekmen, M. (2015). *Yaratıcı Drama ve Oyunculuk Etkinliği Olarak Hikaye Anlatımı* (1.Baskı) Ankara: Pegem Yayınları).
- Ülgen, P. (2018). *Kadınlar ve Cadılar* (1.Baskı)İstanbul: Yeditepe Yayınları
- Zimmer, H. (2004). *Kral ve Hortlak Ruhun Kötülüğü Yenmesine Dair Hikayeler İ. İyidoğan* (Çev). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Talianova, M. (2015) *Türk ve Rus Halk Masallarında Kadın Arketipinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.

